

Дејан В. Поповић

Економска школа

Ваљево

ГРАДСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ЦИГЛЕ И ЦРЕПА „ЉУБОСТИЊА” ВАЉЕВО (1947-1950), 1945-1950.

АПСТРАКТ: У овом раду аутор настоји да сагледа пословање и делатност Градског предузећа цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево у периоду од 1945. до 1950. године, као и бројне проблеме пословања, од самог оснивања до пријањања Градском грађевинском предузећу „Грађевинар” из Ваљева.

Увод

Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево настало је од предузећа Љубомира З. Петковића, које су окружне власти у Ваљевоу конфисковале у лето 1946. године.

Петковићи су једна од најпознатијих и најугледнијих ваљевских породица крајем 19. и до средине 20. века. У ранија времена Петковићи су живели у заједници, односно задрузи. У Ваљевоу су развили двојаку индустрију – млинарску и опекарску. Циглана Петковића настала је још у 19 веку, а водио ју је Стеван М. Петковић. На периферији ондашње вароши закупили су под кирију земљиште за цигларско-црепарску делатност на простору некадашње Араповића циглане (данашњи Синђелића блок). Када су се исцрпле залихе земље на старој циглани, Стеван Петковић је купио ливаду на другој страни ускотрачне пруге Ваљево – Остружница, у самој близини речице Љубостиње. Терен је био брежуљкаст, погодан за циглиште, а савременици су Петковића циглану звали и „циглана под брегом”. Њена локација била је између данашњих објеката КК „Студент” и хотела „Јабланица”. Петковићима то није била једина инвестиција – неколико година раније купљено је земљиште у горњем току Љубостиње, на брду Кличевац, површине 1.06 хектара, и у селу Јаутини 38.38 хектара шуме и необрадиве земље. Ци-

глану је до Првог светског рата водио Стеван Петковић, а у међуратном периоду водила су је браћа Здравко и Станко Петковић. Фирма је била ортачка, али како заједно нису могли даље да опстану, Љубомир, најстарији син Здравка Петковића покренуо је, 1937. године, код Среског суда у Ваљевоу питање деобе имовине. На тај начин формирале су се две цигларске радње породице Петковић. Циглана Љ. Петковића више се преоријентисала за производњу цигле, а ортачка циглана, његовог оца Здравка и брата Станка, више на производњу машинског црепа.

Индустрија цигле и црепа Љубомира З. Петковића 1940-1946 (1947)

Пословање циглане може да се подели у два периода, први период, када је власник управљао производњом од 1940. до 1946. године и други, од средине 1946. па до 1950. када је егзистирала као државна фирма.

„Индустрија цигле и црепа Љубомира З. Петковића” основана је 1940. године, дозволом Трговинске индустријске коморе у Сарајеву бр. 1109/40, а по овлашћењу начелника Среза ваљевског бр. 12551/40, од 31. јула 1940. године.¹ Пројекат пећи са високим димњаком израдио је инжењер Драгомир Самокресовић. Машински део постројења допремљен је из Немачке, а пећ су монтирали мајстори из Дрездена.² Петковић је уложио већи део свога капитала и лично је руководио и надзирао градњу објекта. Немамо поузданих података о томе колико су износиле инвестиције, ни колико је пре рата било радника. Послови су уговорани зими, а радна снага долазила је из срезова: Власотиначког, Нишког, Пчињског. Посао је био сезонског карактера и трајао је, обично, од априла до краја септембра месеца. Радници су радили на учинак, тј. паушално од 1.000 комада производа, а радно време трајало је веома дуго, од 12 до 14 часова. Рад је био тежак, прљав, али врло уносан.

Производња опекарских производа отпочињала је прерадом земље, а радници су прво одстрањивали површински слој и траву да би се користила квалитетна земља са 30 центиметра дубине. Извађена земљана маса морала је бити чиста, без иједног каменчића. Било је пожељно да има у себи доста глине (иловача), а користила се и црвеница, због феро-оксида, који су давали добар квалитет финалном производу. Земља

1 Међуопштински историјски архив Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), фонд: Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево (1947-1950), 1945-1950 (у даљем тексту: ГП „Љубостиња”), Општа архива 1945-1947 („Бивша циглана Љубомира З. Петковића”), без дел. бр. 1946. година, кут. бр. 7.

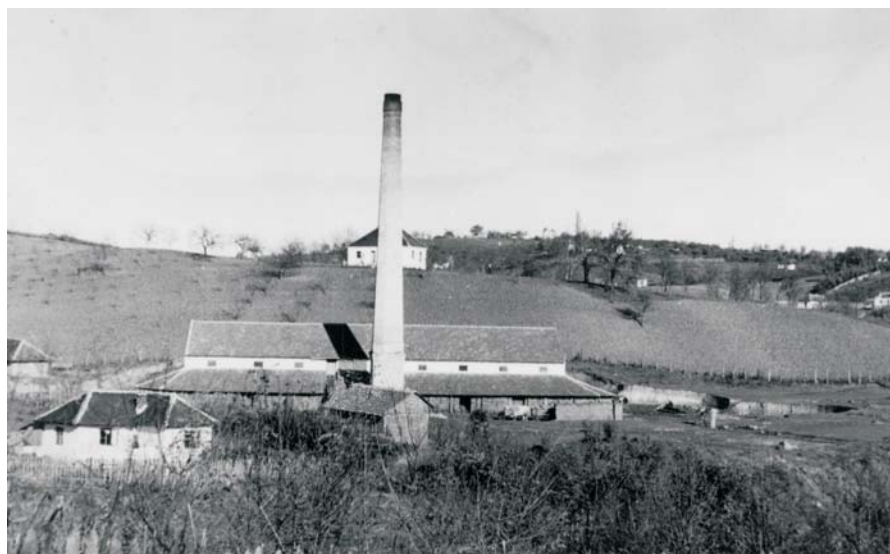
2 Документа у породичној збирци Зорана Петковића и казивања, забележена августа 2005.

Љубомир З. Петковић
оснивач циглане

Радници који су градили
циглану 1939–1940.

Циглана „Љубостиња”

се копала по систему канала, а превозила се на одредиште воловским колима и дрвеним колицима.³ Пре рата, власник је користио нешто сопствене земље, а већином је узимана земља у закуп. Петковић је у периоду, од 1940. до 1942. године, закључио неколико уговора о закупу земље на рок важења од 10-12 година и уз цену закупа од 5.000 динара годишње.⁴ Вода за производњу се користила из оближњег бунара, речице Љубостиње, а у време изузетно сушних година довлачила се из корита реке Колубаре. Катастарска парцела бр. 2171/3, њива пете класе, на којој је саграђена циглана водила се у среским књигама у засеоку Кличевцу бр. 94, крај Ваљево. Циглана је била удаљена око два километра од железничке станице у Ваљеву. Мајдан земље био је удаљен око километар и у самој близини речице Љубостиње.

Циглана је имала велику кружну пећ, тзв. ринглов⁵ састављену од 14 комора (фуруна). Димензије комора биле су три метра у дужину и два и по метра у висину. У једном печењу могло је да се смести у комору 10.000 комада цигле и црепа наизменично наслаганих, или укупно 140.000 комада. Димњак је био висине 31,5 м, са основом на земљи од 5 м. Кружна пећ је већим бројем отвора била везана за масивни димњак, а отвори су имали вишеструку намену, да се кроз њих сипа ситан угаљ, регулише проток ваздуха системом металних цугова, као и да дим излази напоље. У састав циглане била је мала канцеларија, радничка менза, већи број помоћних објеката за сушење непечених и печених производа и неколико неугледних зграда које су служиле као раднички станови у време радне сезоне.

Цреп се сушио природним путем, а помоћни објекти могли су да приме око 25.000 комада црепа јер се са толико рамова и располагало. Прерада земље за циглу вршена је ручном, а за цреп коњском снагом. Машинских постројења у циглани није било, а машински фалцовани цреп једино је, у граду, производила циглана Здравка и Максима Петковића.⁶

У сезони, предузећу је требало око 40 кубика дрвета за потпалу пећи и између 15-20 вагона угља друге и треће класе набављаних из алексиначких рудника. Трошење угља је било огромно, па је нпр. за печење

3 Казивања Слободана Јовановића, забележена августа 2006.

4 МИАВ, Фонд: Окружни народни одбор Ваљево – Ваљево 1944-1947 (у даљем тексту: ОНО Ваљево) – Одсек народне имовине Д, кут. бр. 3.

5 Ове прстенасте, кружне пећи у Немачкој су биле познате као Рингофен пећи, а код нас се одомаћио израз „ринглов”.

6 Љубомир З. Петковић оделио се од свог оца Здравка 1937. године. Две године раније Здравко Петковић је уз помоћ синова Максима и Љубомира и брата Станка саградио машинску црепану, са машинама увезеним из Немачке.

4.000 комада цигле и црепа било је потребно око 400 кг угља. За превоз готових производа предузеће је имало на располагању једна воловска кола. Песак за производњу коришћен је из река Колубаре и Градца.⁷

У предратном периоду, прве радне сезоне, капацитет циглане износио је до 2.000.000 комада опекарских производа, уз уредно снабдевање сировинама.⁸ Цигларско-црепарски производи ове фирме ишли су за грађење многих приватних и државних објеката у граду Ваљеву, а један контигент цигле ишао је бесплатно за потребе обнављања манастирског комплекса у Ћелијама.⁹

Успешно пословање циглане Љубомира З. Петковића прекинуо је Други светски рат. У периоду окупације, циглана је радила са четвртином капацитета, а укупна вредност ратне производње износила је око 100.000 динара. Пошто је радила смањеним капацитетом, није упосљавала ни велики број радника, чији је број варирао од 8 до 12. Инвестиција у циглани за време рата није било. Ратне добити циглана није имала, а ратна штета је била поприлична, јер је окупатор присилно узео 10.000 комада црепа у вредности од 631.900 динара.¹⁰ Такође, предузеће је у доба окупације претрпело велику штету, од око 200.000 динара, због недовољног и нерационалног рада.

Након ослобођења, Ваљево се полако опорављало од последица рата; рашчишћавале су се рушевине, санирала оштећења на разним објектима, тражио се грађевински материјал. У току 1945. године, предузеће је произвело око 200.000 комада цигле и 190.000 комада ручног црепа. Тешкоће у раду за годину 1945. биле су велике: недолазак радне снаге на време и у мањем броју него што је требало, наређење окружних власти да радници раде 8 сати уместо паушално – од хиљаде, споро снабдевање угљем, недостатак кредита, ниске одобрене цене фабриканата, управо завршени рат.¹¹ За производњу у 1945. години, ко-

7 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, 1945. година, Писмо Љ. З. Петковића ГНО општине Ваљево, од 6. августа 1945, кут. бр. 7.

8 Исто, исто, Писмо Љ. З. Петковића ГНО општине Ваљево, од 10. децембра 1945. године, кут. бр. 7.

9 Казивања Зорана Петковића, забележена августа 2006 – манастир Ћелије снабдевали су циглом до априла 1941.

10 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, 1945. година, Писмо Љ. З. Петковића ГНО општине Ваљево, од 6. августа 1945; фонд: ОНО Ваљево, Одсек народне имовине, кут. бр. 3, Д, а, Записник о конфискацији покретне и непокретне имовине Љ. З. Петковића и процена ратне штете, од 7. септембра 1946. године; Снежана Радић: *Прилози проучавању привредног развоја бившег округа ваљевског 1944-1947*, Гласник МИАВ бр. 25, Ваљево 1990, стр. 141.

11 Исто, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, 1945. година, Писмо Љ. З. Петковића ГНО општине Ваљево, од 10. децембра 1945, кут. бр. 7.

Подизање димњака циглане

Грађа за потпаљивање високе пећи циглане

ристио се угаљ из рудника Врбице код Аранђеловца, који је био доброг квалитета. У овом периоду предузеће је имало око 30 радника смештених у радничким „становима” циглане, а остали су били смештени приватно.¹²

„Циглана – свачија и ничија” 1946.

Нова комунистичка власт, успостављена после Другог светског рата, није са одобравањем прихватила крупна предузећа у приватној својини. Економска основа будућег поретка, по узору на СССР, заснивала се на државној својини. За кратко време, од 1944-1948, на основу читавог низа донетих закона у рукама државе се нашло преко 80% приватног власништва. Широм Србије имовина многих имућних људи је конфискована и национализована.¹³

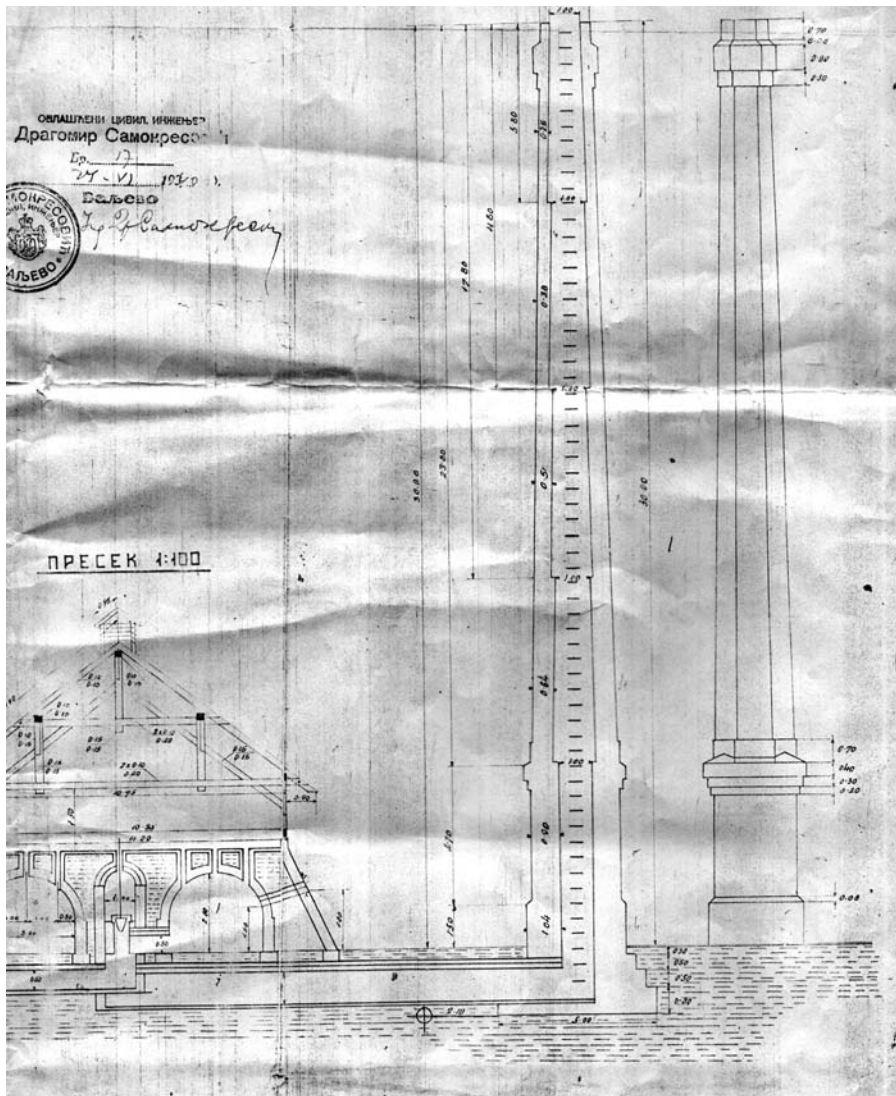
У таквом окружењу и тешкоћама нашао се и Љубомир З. Петковић и његова имовина. Сличних проблема на својој циглани имали су и његов отац Здравко и брат Максим. У њихову циглану се септембра 1944. године уселила војска¹⁴, која није имала намеру да се исели, па је производња на циглани З. Петковића (производила је око 500.000 комада машинског фалцованог црепа) осетно опала и на крају скоро пресахла. Такође, земљиште ове циглане је експроприсано за пругу Чачак – Ваљево – Бања Лука (Министарству саобраћаја је признато право власништва над 3 хектара и 19 ари у фебруару 1946. године), тако да је велики део поседа некадашње циглане прешао у државне руке. Истовремено, нове власти су почеле да контролишу рад циглане Љ. З. Петковића и да траже детаљне извештаје о производњи. Тражени су финансијски ребаланси, приходи и расходи предузећа, уредно вођење књига, трошкови производње, евиденција запослених лица. Строго се водило рачуна да власник на било који начин не изврши утају пореза, а разне државне инспекције долазиле су у предузеће и испитивале услове рада, плаћање запослених, политичку прошлост и подобност и радника и власника циглане. Од стране општинских власти контролисана је цена рада, финалног производа и максимална годишња производња. Министарство индустрије и руда НР Србије уз помоћ Министарства финансија ФНРЈ, такође, диктирали су количину фабриката не питајући

---

12 Исто, исто, Општа архива, без дел. бр. 1946. година, писмо Љ. З. Петковића, од 18. марта 1946, кут. бр. 7.

13 Радић, Снежана: *Конфискација имовине у Ваљевском окруњу 1944-1946*, МИАВ, Ваљево 2002, стр. 7, 19-37, 195.

14 Од ослобођења ова циглана је имала и назив „фронтанска циглана”. Поседовала је машинска постројења за прављење тзв. машинског црепа укупне снаге од 28,5 кс.

Детаљ пројекта циглане, 1940. године

власника за његово мишљење; Статистички уред НРС тражио је уредно вођење статистичких параметара предузећа, а Министарство рада слало је дописе са „препоруком” да се упосле у предузећу ратни инвалиди и да се види на којим пословима они могу да раде, као и демобилисани борци.

Крајем 1945. године, општинске власти извршиле су процену инвестиција предузећа у динарима ДФЈ. Вредност покретне и непокретне имовине процењена је на 1.342.270 динара, од чега су фабричке зграде 175.000 динара, складишта 8.000 динара, управне зграде 15.000 динара, стамбене зграде 47.500 динара, непословне зграде 6.000 динара, земљиште циглане и земља под закупом 250.000 динара, пећи и машинска постројења 800.000 динара, троја запрежна возила 15.000 динара, оруђе, модели и калупи за цреп и опеку 25.000 динара и ситан пословни инвентар на износ од 770 динара.¹⁵

Љубомир З. Петковић је закључио да му у новом поретку неће бити омогућено да се слободно бави овим послом, па је почетком 1946. године отишао у ГНО општине Ваљево и покушао да преда кључеве циглане како би се организовала друштвена производња. ГНО је убедио Петковића да настави производњу, па је тако и поступио.¹⁶

Почетком 1946. године, Петковић је имао финансијских потешкоћа и великих трошкова које није више могао да намири из својих фондова, па је затражио помоћ државних банака. Међутим, ГНО и банке били су неповерљиви, како би и зашто могао да утроши новац, па је финансијска помоћ споро пристизала и уз тешка условљавања. Радници нису хтели да раде ако не би били унапред плаћени. Истовремено, циглана је морала да положи амортизациону квоту у износу од 10.000 динара. По новим законима Министарства индустрије НР Србије, обавеза свих индустријских и рударских предузећа била је да почетком сваког месеца уплате прописани износ овог пореза држави. То су били врло тешки намети приватницима, који су у ово време, са својим фирмама једва преживљавали. Ове трошкове лакше су исплаћивала државна предузећа.

Окружни народни одбор у Ваљеву – Одељење рада, добијао је током 1945. и наредне 1946. године честе извештаје са терена од инспекција које су констатовале да производња у циглани не напредује жељеним током, да управа предузећа не извршава налоге хигијенско-техничке заштите радника, да је повећан проценат ломљења готових про-

---

15 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1946. година, кут. бр. 7.

16 Група аутора: *Израда ојецарских производа у ваљевском крају*, Самостално издање, Ваљево 1995. стр. 17.

извода. Такође, државне власти су у извештајима наводиле да у сушном периоду није било довољно воде за производњу, да предузеће нема самара (покривача) за чување готових производа, да фирма није осигурана. Власник се бранио да је разлог за неизвршење примљених наређења био финансијске природе, јер није добио адекватни кредит од банке, за сређивање прилика у предузећу. Министарство рада је са своје стране тражило да се одмах спроведу све тражене појединости, јер би се у противном неизвршење њихово сматрало за отворену саботажу. У бројној преписци објашњавао је окружним властима да би капацитет његове циглане могао бити много већи само ако би добио кредит и када би на време био снабдевен сировинама. Истицао је да би могао произвести око 1.200.000 комада цигле и 500.000 комада бибер-црепа, као и 500.000 комада машинског фалцованог црепа на циглани свога оца Здравка, под условом да се војска исели. За производњу фалцованог црепа Љ. Петковићу су били потребни очеви алати и електромотори, које је народна војска прилично оштетила, али и присвојила.¹⁷ Недуго потом, предузећу је одобрен зајам од 450.000 динара код Привредне банке НРС, под врло неповољним условима и кратким роком отплате.¹⁸ Добијена свота од банке није била довољна за успешно обнављање производње. Окружни народни одбор у Ваљеву – Одељење трговине и индустрије тражио је од власника да сав прикупљени новац, од продаје цигле и црепа, преда њима као залог отплате добијеног зајма, а за даљу производњу задржи само онолико колико је било неопходно. Све је подведено под паролу, да нова власт и нова времена, у име хуманог друштва, траже да се до максимума искористе капацитети цигларске индустрије и да се осигура и зајемчи, од било каквих злоупотреба.

Упутства разних органа власти и министарстава, који су долазили на ову адресу, свакодневно су се увећавали. У њима се истицало да послодавац који намерно или због грубог немара не плати, у прописаном року, доспеле доприносе за осигурање, има да се казни високом новчаном казном. Тражено је да се месечни, и још више годишњи, план производње неизоставно оствари, па ако може и премаши; да се воде правилно исплатне листе, формулари о броју радних дана радника, однос зараде за сваки месец, сатна и дневна зарада, време боловања. Морали

17 У архивској документацији коју смо обрадили, поједини пасуси су подвучени црвеном оловком, нарочито они у којима Петковић тражи од државе кредит, хитно иселење народне војске са очеве циглане, повећање радног времена. У писаним извештајима Петковића преовлађује грађанска реторика уобичајена у пракси једног прошлог времена.

18 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1946. година, кут. бр. 7.

су уредно да се попуњавају формулари о броју радилишта на циглани, затим, требало је обавезно да се пријави надлежним властима премештај радника из једног на друго радилиште. Сва акта су имала печат предузећа и потпис одговорног руководиоца. У случају не придржавања ових упутстава, Јавни тужилац је потезао кривичну одговорност над управом циглане. Такође, обавеза власника је била да многим државним и стручним службама омогући контролу рада предузећа да би се утврдило поштовање закона и одлука привредног карактера.

У пролеће 1946. године, Петковић је добио дуго очекивани кредит, која није био довољан да се организује производња на циглани његовог оца Здравка. Убрзо је Љ. Петковић затражио повећање кредита на 600.000 динара, зато што је само за потребе радне снаге требало 120.000 динара и скоро још толико за њихову исхрану; а за потпалу кружних пећи било је неопходно 50 кубика дрвета по цени од 27.500 динара и 15 вагона угља од по 120.000 динара. У калкулацију је унео и 16 кубика песка по цени од 16.000 динара, као и трошкове за оправку и набавку нових машина и опреме на очевој циглани, око 100.000 динара. Прихватио је и могућност да му се новац даје парцијално, уз обавезу да новац врати до краја 1946. године.¹⁹

Окружни народни одбор Ваљево – Одсек за цене извршио је маја исте године своју калкулацију трошкова цигларских производа на циглани Љ. З. Петковића и обавестио Министарство индустрије Србије да су цене производње вишеструко увећане, да се Петковић није придржавао Упутства за цене, него да је цене произвољно формирао; да је плате чиновника предузећа обрачунао за целу годину а не за радну сезону од 5-6 месеци; што су цене рада договорене споразумом радника са послодавцем; што је као послодавац тежио раду у акорд па би на тај начин стекао недозвољени профит и да је формирана цена рада била двапут већа него уобичајена.²⁰ И цена финалних производа, по властима била висока и нереална, па се тражило да Министарство смањи овај трошковник производа према просечним тарифама на другим (конфискованим) цигланама.

У одговору надлежне власти, под ставком хитно, тражиле су од Петковића да побољша услове рада у предузећу, набави материјал за

---

19 Исто, писмо Љ. Петковића Привредној банци, од 18. марта 1946, кут. бр. 7.

20 Исто, Општа архива, без дел. бр. 1946, кут. бр. 7. Петковић се бранио да су власти саме, ради хитности повећања производње, одредиле цену за рад у акорду и продужење радног времена. На ову констатацију Петковића, Народни одбор је реферисао Министарству индустрије да то није тачно и да је изречено „Петковићева лаж”. Наиме, замерано је што раднике доводи у заблуду бацајући кривицу на државне власти.

производњу и уредно исплаћује раднике, по тачно утврђеној цени рада. У јуну месецу дошло је и до прве обуставе рада у предузећу која је била условљена, не односом платних разреда, већ пакленим темпом рада да би се испунила производња одређена депешом Министарства индустрије Србије.²¹ Петковић је, свесно, ангажовао већи број радника знајући да ће му то донети нове невоље и повећати цену рада. Постепено, власник је све више долазио у сукоб са властима, јер је сматрао да треба да се се ради по акорду, тј. од хиљаде комада, али то се није смело да учини (бар не јавно). Због тога је уследио нагли пад производње.

У извештајима локалне власти, од пролећа 1946. године, констатовано је да циглана ради у врло примитивним условима; да је предузеће, са производњом од преко 1.500.000 комада цигларских производа, веома важно за потребе Ваљево и околине; да је финални производ лошег квалитета, поготову што је земља за прераду садржавала велики број нечистоћа, па је и постотак ломљења готових производа био необично висок. Власник је оптужен да није на време извршио потребне земљане радове. Хитно му је наложено да предузме све мере побољшања услова рада на циглани. Државне власти су биле мишљења да индустријалца Љ. Петковића треба предати државном Тужилаштву „на темељу тачке 3 члана 1. Закона о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже”.²²

Цене рада су већ увелико биле одређене од комисије Министарства индустрије НР Србије, у сагласности са Синдикатом у Београду, и износиле су за раднике 15 динара на сат, а за шегрте 8 динара, што значи да су плате радника, у то време, износиле три до четири хиљаде динара месечно.

Петковић је, 22. маја 1946. године, пријављен је Земаљском заводу за социјално осигурање, филијали Београд, актима бр. 16714 и бр. 16828, због иступа по параграфу 108. Закона о осигурању под оптужбом да је, 27. априла исте године, упустио 36 радника, а да их је пријавио тек 16. маја.²³ Одсек Унутрашњих послова при ГНО општине Ваљево донео је, по хитном поступку, пресуду да је крив и да се кажњава са 720 динара у корист Филијале Земаљског завода за социјално осигурање у Београду. Казну је требало исплати у року од 3 дана по из-

21 Исто; и казивања Илије Ђорђевића, радника ове циглане забележена августа 2005.

22 Исто, ГП „Љубостиња”, Извештај циглане Љ. З. Петковића, од 28. јуна 1946, кут. бр. 7.

23 По Закону о осигурању радника (параграфи 108. и 194) послодавац је био у обавези да пријави раднике у року од 8 дана, од дана ступања на посао. Ако се то не би догодило у прописано време послодавац или предузеће морало је да плати високе казне.

вршењу пресуде, или ако не, да издржи 15 дана принудног рада, без лишења слободе код ГНО у Ваљевоу и да плати 100 динара таксе по параграфу 8. Закона о таксама. У архивским документима пише да је оптужени Петковић наводе кривице у потпуности признао, а пресуда је извршена 6. јуна, актом бр. 5153/46.²⁴

Тако се, индустријалац цигле и црепа из Ваљева Љубомир З. Петковић, коначно нашао на удару власти и револуционарне правде. У раним извештајима државних комисија из Ваљева и Београда писало је да власник није показивао нимало воље око отклањања узрока који су отежавали услове рада радницима на циглани и да је показивао незаинтересованост према предузетим мерама и да се понашао веома хладно и на дистанци према народним органима. Убрзо, 1. јула 1946. године, Петковић је поново притворен и покренут је судски процес против њега. У пресуди²⁵ се наводи да је оптужен зато што није одредио наднице на циглани споразумно са радницима чиме је учинио дело привредне саботаже; што је поднео нетачну (произвољну) калкулацију Министарству индустрије НР Србије, чиме је оптужен за шпекулацију; што је неоправдано прекинуо производњу машинског црепа; што је отежавао производњу и смањивао норму; што није ништа учинио за побољшање услова становања и исхране својих радника; што је својим радницима преко пословође продавао кукурузно брашно, по већој цени и не одобреној од стране ГНО Ваљево. Предузеће је у међувремену стављено под секвестар. Коначно, пресудом Окружног суда у Ваљевоу Кж. бр. 597/46, од 28. августа 1946. године²⁶, Љубомир Петковић, индустријалац из Ваљева осуђен је на конфискацију циглане са свим постројењима, одузимање све произведене робе и конфискацију катастарске парцеле бр. 2171 К.О. Ваљево у површини од 1.05,82 хектара. Затим, Петковић је проглашен за „народног непријатеља”, изречена казна затвора у трајању од 18 месеци са принудним радом, губитак свих поли-

24 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1946. година, кут. бр. 7; фонд: ОНО Ваљево – Одсек народне имовине, Подаци о конфискации имовине, односно предузећа Љубомира З. Петковића, преносу власништва у својину државе, извршена је на основу пресуда, записника, закључка и упитног листа предузећа Д, а), јул-септембар 1946, кут. бр. 3; видети: „Гласник” МИАВ, бр. 25/90, стр. 141.

25 Исто, фонд: ОНО Ваљево – Одсек народне имовине, Пресуда Среског суда у Ваљевоу бр. 449/46, од 3. јула 1946, кут. бр. 3.

26 Исто, фонд ОНО Ваљево – Одељење за привреду (1944-1947), Д, а, кут. инв. бр. 5; фонд: ГП „Љубостиња” Ваљево (1945-1950), без дел. бр. 1946. година; Казивања Вере Петковић, ћерке Љубомирове, забележена августа 2005; Радић, Снежана: *Конфискација имовине у Ваљевском округу 1944-1946*, МИАВ, Ваљево 2002, стр. 88; Група аутора: *Израда ојецарских производа у ваљевском крају*, стр. 17-18, Самостално издање, Ваљево 1995.

тичких права у року од две године и забрана вођења цигларске радње на пет година по одржаној казни. У каснијем периоду, Петковићу је забрањено приближавање циглани на мање од километар. Поред Петковића, Срески суд у Ваљеву осудио је Јована Радосављевића, пословођу циглане на казну од осам месеци лишења слободе са принудним радом. Позадина овога случаја био је догађај када су радници предузећа моткама истерали руководиоце синдиката. Радосављевић је окривљен за стварање незадовољства радника према синдикалној организацији, да раднике од ње одвоји и на тај начин елиминише утицај синдиката на повишење производње, чиме учинио дело привредне саботаже. Радосављевић је терећен и зато што је радницима продавао кукурузно брашно по цени већој од ценовника ГНО Ваљево.

Попис конфисковане имовине обављен је 7. септембра од стране органа Среског суда у Ваљеву, а трошкове рада комисије сносио је осуђени Петковић. На објекту је нађено 23.800 комада сирове цигле, 162.000 печене цигле, 25.000 сировог црепа и 28.000 печеног бибер-црепа. Срески суд је, на основу Закона о конфискацији (чланови 5, 14. и 18) „у име народа”, истог дана пренео у својину државе све покретне и непокретне ствари са бивше циглане Љубомира З. Петковића и позвао је повериоце да поднесу захтеве, у року од 15 дана, за своја потраживања. Од поверилаца пријавили су се Привредна банка НР Србије са потраживањем од 285.182,05 динара, Порески одељак ГНО са 16.461 динар и већи број приватних лица за неисплаћени рад. Адвокат и заступник осуђеног Петковића су, са своје стране, тражили новчани износ од 5.000 динара за издржавање његове породице, за месеце док је био ухапшен. Међутим, за власти, ово питање није било у истрази примарно, него је остављено да се реши накнадно, а потом је одбијено.²⁷ Конфискована имовина је одлуком Среског народног суда предата Одсеку народне имовине при ГНО Ваљево на основу члана 3. Уредбе о ликвидацији Земалске управе народних добара Србије, а потом Одељењу индустрије и руда Србије при ОНО у Ваљеву и уписана је у јавне књиге својинског плана државе на конфисковане непокретности под редним бројем 224/46, од 7. септембра 1946. године. Почетком 1947. године, влада

²⁷ Исто, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1946. година; По казивањима Вере Петковић, њен отац се бринуо о петоро деце од којих су, у том тренутку, два сина била у Југословенској армији, а двоје деце је било малолетно. Истовремено, потраживања државе и приватних лица била су огромна, па је породица морала да продаје многе покретности како би преживела, с обзиром да им држава није ништа вратила од одузете имовине. Даље наводи да је њихова породица, у наредних неколико година јако осиромашила и да су често били „праћени” од органа Унутрашњих послова ГНО Ваљево.

НРС вратила је предузеће под руководство ОНО Ваљево, који га је са своје стране уступио ГНО Ваљево 31. марта 1947. године. У време конфискације процењена вредност циглане износила је 1.983,734 динара.²⁸

Приликом вршења пописа покретних и непокретних добара циглане, адвокат и заступник осуђеног Петковића делимично су оспорили наводе конфискације, па је тражено да се један део ове имовине издвоји, јер се радило о приватним парцелама са којима је циглана имала уговор о закупу. Власти су овом приликом конфисковале алате и машине са циглане Здравка Петковића, које је Љубомир добио на коришћење, па је ургирано да се све наведено врати власницима. Међутим, ово није одобрено јер је закључак Окружног суда у Ваљевоу био да се све има конфисковати што је у производном процесу служило предузећу, без обзира где се налазило. Уследили су бројни позиви на суд и допунски извештаји који су се одужили до краја 1947. године. Сведочења бившег власника циглане често су довођена у питање из више разлога: врсте кривичних дела због којих је осуђен, његове објективности, малверзација, крајњих намера и слично. У више наврата осуђени Петковић је морао из својих средстава да плати повериоце, јер су Окружни суд у Ваљевоу и управа новоформираног државног предузећа тврдили да је осуђен на делимичну конфискацију, па су потражиоци реализовали своје захтеве из преостале имовине. У време извршења казне Петковић је био у строгој изолацији и једно време чистио је ваљевске улице у пратњи наоружаног стражара.²⁹

По конфисковању циглане формирана је принудна управа, на челу са Антонијевић Веселином. Принудни управник је ангажовао већи број помоћног особља, које често није одговарало потребама овог посла. У сваком случају, при изради плана управа државног предузећа руководила се следећим начелима: хитно подизање производности рада, максимум уштеде у материјалу, подизање квалитета производа, а све у у циљу појефтињања производње. Приступило се организовању индустријско-ватрогасне јединице, од 15 радника, као и њиховом обучавању у случају пожара на циглани. Министарство рада НР Србије наложило је спровођење хигијенско-техничке заштите радника на раду и уређењу радних и спаваћих просторија предузећа, постављањем направа и осталих заштитних средстава. У јесен 1946. године, предузеће је преко окружних власти (за нову радну сезону) набавило 80 тона мрког угља, 120 тона лигнита, 30 метара кубних дрва и нешто алата по

28 Исто, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1946. година (Записник о примопредаји конфисковане имовине Љ. З. Петковића), кут. бр. 7.

29 Казивања Драгана Јеротића, забележена августа 2005.

повлашћеним ценама. Негде у исто време, конфискован је део циглане Здравка Петковића за потребе Градске болнице, а потом је преостало земљиште стављено под секвестар, који никад није исплаћен, да би коначно указом Президијума Народне скупштине НР Србије, а на основу члана 1. Закона о изменама и допунама Закона о национализацији приватних привредних предузећа, ова цигларско-црепарска радња проглашена за народно добро и национализована априла 1948. године.³⁰ Пронађени су подаци да је, априла 1947. године, државна циглана у свом власништву имала две некадашње циглане породице Петковић, од којих је циглана З. Петковића, мања, процењена на 72.514 динара.³¹

Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево 1947-1950.

Подржављена циглана дуго није имала свог имена, него је у званичној преписци прво ословљавана као „бивша циглана Љубомира З. Петковића”, а потом „Државна циглана”. Тек решењем ГНО општине Ваљево бр. 10202, од 17. априла 1947. године предузеће је основано и добило назив: Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево³², а решењем Министарства индустрије НР Србије бр. 2119/47, од 3. јула 1947. уписано је у регистар државних привредних предузећа. Назило се под административно-оперативним руководством Извршног одбора ГНО Ваљево и изабрано је ново руководство предузећа. Предмет пословања фирме је купопродаја и прерада занатских производа и њихових прерађевина. Основна средства предузећа, у том тренутку, износила су 1.672.841 динара (зграде, земљиште, погонске машине, електричне инсталације, воде, инсталације против пожара, запреге и запрежна возила, модели, алати, калупи и помоћна средства). Вредност обртних средстава била је 150.000 динара.

Привредна банка ФНРЈ одобрила је предузећу, маја 1947. године, 750.000 динара кредита.³³ Исте године, Министарство индустрије Србије, одобрило је кредит од 1.500.000 динара за проширења предузећа.

30 Службени гласник НР Србије бр. 25, од 30. априла 1948. године; Казивања Вере Петковић, забележена августа 2005. Уз то, власник је био тешко болестан и посао је полако преузимао син Максим, који се није слагао са развлашћивањем приватног сектора, па је био неподобан властима.

31 Вредност циглане била је много већа, пошто је добар део машинског постројења и алата, већ био разнешен у друга државна предузећа (*примедба аутора*); МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1947. година, кут. бр. 7.

32 Исто, исто.

33 Исто, исто. По пресуди Округног суда у Ваљеву, више од трећине добијене суме од банке, државно грађевинско предузеће морало је исплатити на име дуга бившег сопственика Петковића.

Планирано је да се одобрена средства уложе у локални водовод (чије се изградња сматрало најхитнијим), у градњу нових зграда и постројења као и за постављање индустријског колосека. Управа предузећа је предлагала ГНО да се прошири постојећи ринглов за још 6 пећи – фуруна.³⁴ За радове у фирми, поред сагласности ГНО општине Ваљево, требала је сагласност и дозвола Министарства индустрије и грађевине НР Србије. Управа предузећа ангажовала је већи број радника не само са југа Србије, него их је било из Бугарске, Босне, београдског и обреновачког краја.³⁵ Део новца утрошен је за потребе сировина (песка, угља, дрва). Угаљ се набављао не само из Аранђеловца, него и из Фоче, Бановића, Радљева, као и лазаревачких рудника.³⁶ Од пролећа 1947. године постоје два радилишта циглане, односно на две некадашње циглане Петковића. У близини болничког блока, под брегом, вадила се земља и вагонетима³⁷ се допремала до радних столова где су радници производили сирову циглу, која би се уз воловску вучу довозила до велике пећи у бившој циглани Љ. Петковића. Пренос сирових производа био је колико мучан толико и скуп, наиме, губило до седам часова дневно, па су управа предузећа, а касније и ГНО стали на становиште да би у што краћем року требало да се сагради нова кружна пећ на некадашњој циглани З. Петковића у циљу смањења трошкова производње.

У 1946. испечено је око 718.000 комада цигле и 326.500 комада црепа. Наредна, 1947. година, била је најрентабилнија и по питању зараде и по питању испуњења плана производње и произведено је 1.380.000 комада цигле и око 490.000 комада бибер црепа. Међутим, и поред прегалаштва радника, није задовољен планирани обим производње (1.500.000 комада цигле и 500.000 бибер црепа), највише због малог броја радника, као пуцања опекарских производа, иначе би предузеће у целости испунило планирану квоту.

34 Да ли су средства добијена и да ли су наменски трошена немамо архивских докумената. Зна се да је текући рачун предузећа код Привредне банке, после конфискације био у минусу.

35 Највеће предратне циглане налазиле се у београдском и обреновачком крају. После њихове конфискације и национализације део њихових радника обрео се у ваљевском крају.

36 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Деловодни протокол 1947-1949, књ. бр. 4.

37 У време грађења машинске црепане 1935. године (или нешто након ње) З. Петковић је поставио пругу уског колосека на својој циглани са већим бројем вагонета које су вукли теглећи коњи, тзв. штајерци. У њима се довлачила сирова земља до дрвених тезги и ауза где се мешало блато за потребе црепарске производње. За добијање 1.000 комада црепа било је потребно око 3 кубна метра квалитетне земље. Поред постројења за машински цреп, са друге стране објекта постојао је мали, зидани димњак висине од 8 до 10 метара, саграђен непосредно

Због неизвршавања радних планова и обавеза управа предузећа је често позивана на одговорност, од стране локалне власти и од стране Министарства индустрије у Београду. Наиме, први Петогодишњи план је управо био усвојен и одмах спровођен у пракси. Државна управа је сматрала да је „света дужност сваког нашег грађанина наше свете земље, да своју отаџбину помогне у циновским напорима њеним за обнову, изградњу, за бољи и срећнији живот свих својих грађана, а да је треба и припомоћи да је сачува од свих непотребних издатака” Тако је на велика врата уведен „култ рада”. За потребе новог друштва уведен је прековремени добровољни рад и тражио се пример ударника и радних хероја на циглани, тако да се често радило и по 15 сати дневно, па и више. Нарочито је омладина морала да да пример такмичарског духа и јаче радне ангажованости. На оне којима је и осам сати рада било много гледало се као на оне који не желе да се укључе у борбу наших народа за остварење Петогодишњег плана и обнове ратом порушене земље. Исте године, уведен је у предузећу рад на норму. Синдикална подружница у више махова је организовала радна такмичења. Због повећане продуктивности утрошене су и огромне количине сировина за производњу – само у току 1947. године потрошено је око 25 вагона угља.³⁸

Сви послови око израде плана предузећа били су хитне природе и везани за рокове. План производње се израђивао првенствено према добијеној квоти производње, на шта је у пракси предузеће имало мало утицаја, изузев надопуне квотног плана. Пословима око израде плана руководила је управа предузећа. Упоређење се вршило са 1939. годином, јер се хтело видети колико је индустријска производња повећана у ФНРЈ у односу на бивши режим Краљевине Југославије. Директор предузећа био је овлашћен да у име предузећа склапа пословне уговоре највише до 20.000 динара, а у случају неизвршења плана, непридржавања законских прописа и тежих преступа он је лично одговарао.³⁹

пред Други светски рат. У бомбардовању касарне Петог пешадијског пука, септембра 1944. године, оштећен је, да би потом био и срушен. Током рата Немци су размонтирали њихову пругу за своје потребе у јужној Србији. Казивања Милијана Стефановића, а по причи његовог оца, забележена августа 2005. и Радована Вујића, забележена јула 2005.

38 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без дел. бр. 1947. година, кут. 7; Казивања Илије Ђорђевића, радника циглане, забележена августа 2005.

39 За непуне четири године предузеће „Љубостиња” променило је седам директора. Један од њих осуђен је, због шпекулације и привредне саботаже, на казну смрти стрељањем 1949. године!

Производна 1948. година кренула је веома лоше из више разлога: дуготрајних пролећних киша, лошег вођења предузећа, слабе плаћености радника, недостатка адекватне радне снаге, а касније и великих суша. ГНО општине Ваљево – Одсек за цене одређивао је цене производа цигларске делатности и закључивао је уговоре. Тако су власти уговориле да циглана у току године испоручи ГП „Јабланица” 2.400.000 комада грађевинске цигле и 500.000 бибер црепа. Тражене количине грађевинског материјала превазиле су производне могућности циглане. ГНО је издао директиву да се сви производни задаци морају безусловно испунити, јер је од тога зависио сав грађевински посао у срезу. Једино што је дозволио ГНО, било је повећање радне снаге, па је у пролеће радило 79 радника, што је био највећи број запослених од оснивања циглане. Јуна месеца забележена су појединачна бекства радника из предузећа, да би следећег, јула, ова бекства попримила масовне размере. Власти су одмах реаговале и „несавесне раднике” су прогониле, хапсиле, упућивале тужилаштву. Најтеже су пролазили они радници који су се у међувремену запослили у малим приватним цигланама где су радили за већу суму новаца. Репресија државних органа према овим лицима је била највећа. Приликом лишавања слободе, власти су се веома интересовале за карактеристике радника и њихово понашање у време окупације, али и у претходном режиму. На прагаоце, који су остали у циглани, пао је сав терет производње. Стога је предузеће, уз сагласност ГНО општине Ваљево, ангажовало извесни број осуђеника (већином политичких). Власти су тражиле да се редовно достављају извештаји о раду осуђеника у циглани, јер су многи били су упућени у циглану на принудни шестомесечни рад. И поред предузетих мера, број радника се преполовио.⁴⁰

Предузеће је сарађивало са бројним фирмама у граду: ГП „Јабланица”, Градским занатским предузећем „Стеван Филиповић”, Ваљевским воћарским предузећем „Драгојло Дудић”, али и са многим цигланама из ваљевског краја које су биле или у државном или приватном власништву. Захваљујући овим везама, а у недостатку радне снаге, предузеће је кад год је могло ангажовало цигларско-црепарске раднике из ових мањих, пољских циглана. Такође, остваривана је сарадња са разним приватницима из ваљевског краја ради набавке сировина.

У јесен 1948. године отпочели су извођачки радови на постављању пруге уског колосека (шине за пругу су добијене из Лајковца и кошталe

---

40 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Персонална архива, Решења о постављању, прес-танку службе, стављању на расположење 1947-1949 година, кут. бр. 7 и, Деловодни протокол 1947-1950, књ. бр. 4.

су 14.679,21 динара), као и набавка вагонета за вучење сировина. Предузеће је добило кредит од 1.050.000 динара за изградњу нове циглане на месту старе циглане З. Петковића. Августа 1948. године, тражен је аванс у износу од 714.000 динара на име изградње новог ринглова. Склопљен је уговор са ГП „Јабланица” за изградњу нове циглане и кружне пећи, у близини болничког блока, капацитета 3.000.000 опекарских производа.⁴¹

ГП „Љубостиња” је у овом периоду добило од национализоване циглане З. Петковића машинску зграду са свим машинским постројењима, 8.000 комада рамова за цреп и један гвоздени резервоар за воду. Такође, циглана је набавила неколико машина које се нису могле да набаве у земљи.⁴² Циглана је имала сада два велика радилишта где су радници вадиле земљу за производњу на некадашњим цигланама оца и сина Петковића. ГНО је више пута повећавао план производње услед нежељених дешавања у производној 1948. години. Производња се те године продужила све до новембарских дана да би се, бар колико испунили радни планови. И поред свега, пословна 1948. година завршена је са неиспуњеним планом и губицима: укупно је произведено 1.928.000 комада цигле и 319.800 комада црепа.⁴³

Ивршни одбор ГНО општине Ваљево донео је одлуку да се у новој пословној години објекти предузећа финансирају на терет општедржавног амортизационог фонда. У пролеће 1949. године, ГП „Јабланица” изградило је за потребе нове циглане радничке станове у вредности од 70.000 динара, а поправљене су и старе сушаре, прокопан је велики базен за воду, допремљено је у фирму 8.000 калупа за цреп у вредности од 45.000 динара, двоја воловска кола и уведена је трофазна електрична мрежа.⁴⁴ Априла месеца, отпочели су грађевински радови на новој кружној пећи са високим димњаком (ринглов се налазио у подножју брда, у непосредној близини где је данас хотел „Јабланица”), која ће се користити тек 1951. године. Застој у градњи је настао због забране ГНО, уз претњу високим новчаним казнама, јер нису прибављена одобрења Грађевинског одсека. ГП „Љубостиња”, наставило је да узима краткорочне кредите за инвестиције, највише од Комуналне

41 Исто, Општа архива, без. дел. бр. 1949, година, кут. бр. 7; Деловодни протокол 1947-1950, књ. бр. 4; Дневник за књиговодство 1948 година, књ. бр. 5.

42 Исто, Општа архива, без. дел. бр. 1948, година, кут. бр. 7. Нешто од машинског постројења је купљено од циглане „Пролетер” из Крагујевца.

43 Исто, Општа архива, без. дел. бр. 1949. година, кут. бр. 7.

44 Исто, Општа архива, Допунски инвестициони план за 1949. годину, без. дел. бр, кут. бр. 7.

банке Ваљево.⁴⁵ Истовремено, добијена су нова планска задужења од ресорног министарства и Управе за производњу грађевинског материјала. Директиве власти су биле недвосмислене – 2.600.000 комада цигала и 500.000 комада црепа, а ако се створе услови да се задата производња за 1949. годину и премаши, па је ГНО Ваљево увео петнаесточасовно радно време, а по налогу Министарства грађевина уведена је стандардизација опекарских производа.

Међутим, сви планови за пословну 1949. годину пали су као кула од карата. Наиме, нова сезона радна каснила је два месеца, радници су отворено негодовали и више пута обустављали рад због слабих надница и ниских цена готових производа. Са друге стране, предузеће је морало строго да се придржава Уредбе о плаћању. Радници су поново, као и у току 1948. године почели да самовољно напуштају рад појединачно, а потом и групно, тако да су у предузећу, 9. августа, била само 4 црепарска радника који су такође, покушали да напусте посао, али су на исти враћени. ГНО је, немајући куд, наложио Љубомиру Петковићу, тек пуштеном из притвора, да оде на југ Србије и да тамо унајми раднике у пиротском и црнотравском крају за настављање производње. Међутим, Петковић није успео да их наговори; радници никако нису хтели да раде под таквим условима и изјављивали су да би радили само у случају да се Петковић врати свом старом послу, на место управника циглане.⁴⁶ У вези учесталих бекстава радника, управа предузећа је слала разне дописе надлежним органима, а општински органи су сматрали да су предузећем овладале разне слабости: слаба радна дисциплина, недовољно залагање синдикалне организације, слаба координација руководства предузећа и партијске организације, слаб политички рад. Из бројне преписке сазнајемо разлоге неуспеха – надлежни су обезбедили на почетку сезоне само 20% радне снаге, а остатак упутили на послове изградње Новог Београда. По приспећу ових радника у Ваљево, почетком августа месеца, исти су одмах незадовољни тешким условима напустили рад. Управа ГП „Љубостиња” обрађала се за помоћ свим органима народне власти за заштиту рада, а када помоћ није добила, изјавила је да скида са себе сву одговорност за побачај у плану производње. У међувремену, ускраћена је даља финансијска помоћ, а на рачуну предузећа нашли су се велики дугови. ГНО Ваљево је енергичним деловањем запослио нових 40 радника у сред сезоне, која је продужена све до хладних новембарских дана у циљу постизања плана производње. У току јесени успостављена је пословна сарадња и

---

45 Исто, исто, 1949. година, дел. бр. 388, кут. бр. 7.

46 Казивања Зорана Петковића, забележена августа 2005.

са разним грађевинским предузећима ван Ваљева, а и даље је највећа била са ГП „Јабланица”.

Повереништво унутрашњих послова ГНО, тражило је јула 1949. године списак страних држављана који су радили у циглани. ГНО је наредио управи предузећа да обрати посебну пажњу на ове раднике и њихово евентуално политичко држање, јер је један број радника био пореклом из Бугарске. Познато је да је овај период био период Имформбироа и сукоба са СССР.⁴⁷

У току јесени, ГНО је у више наврата слао комисије зарад испитивања квалитета земљишта за производњу. Извештаји ових комисија су непобитно утврдиле да је земља одговарала само за израду машинске цигле и црепа, а никако за ручну израду. У произведеној роби било је доста шкарта, јер је земља од које се израђивала сирова цигла била је непостојана и печени производ у великој мери прскао, па је тако долазило до великих губитака. Услед недостатка земље и воде на бившој циглани Љ. Петковића, земљиште за обраду се добијало експропријацијом земљишта околних власника, као и коришћењем парцела око речице Љубостиње и у Рађевом Селу. Таквих проблема, у тзв. „фронтоској циглани”, није било и производња је највише и одмицала.

И 1949. година је завршена са негативним пословним резултатом и непредвиђеним губитком, па је исказана сума потраживања из буџета била 229.984 динара. Укупно је произведено око 520.000 цигала и 125.000 бибер-црепа. Власти су откриле разне неправилности у пословању предузећа. Књиге инвентара, магацина нису уредно вођене. И поред постојећих наређења и издатих писмених упутстава, исплатне листе нису се водиле исправно; завршни рачуни за претходне године нису заведени на адекватан начин; израда обрачунских калкулација и израда биланса за претходне године није урађена; нису плаћени социјални доприноси на плате радника; продата роба није одговарала књиговодственим; није вођен адекватно попис материјала, попис угља није ваљано укњижен; земљиште у јесен није преорано ради задржавања влаге у циљу даље производње; радници нису пријављивани на ком су радилишту радили; подаци о пословању предузећа, у последње четири године, вођене су по сећању; радничка менза била је у врло лошем стању. На крају, утврђено је од надлежних органа да је проневерен износ од 302.534 динара.⁴⁸

Плате радника и службеника у овој фирми зависиле су од квалификације, постигнуте норме, државних аката, инфлације и разликовале су

47 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Поверљиви деловодник 1947-1950, књ. бр. 1.

48 Исто, исто, Општа архива, без. дел. бр. 1950 година, кут. бр. 7.

се из године у годину. У односу на друге делатности, плате су биле солидне, али су захтевале велике радне напоре. Међутим, постојала је тенденција власти да смањују цене готових производа што је умногоме смањивало могућност боље зараде. Због таквих околности, радници су били незадовољни, често немотивисани, а у неколико случајева морали су бекствима, кратким обуставама рада да траже бољитак. Штрајк, као метод борбе у та времена није био препоручљив. У просеку, плата директора предузећа је крајем четрдесетих година износила око 5.000-7.000 динара, књиговође 3.000-3.500 динара, пословође између 3.500 и 4.000 динара, а радничке између 3.000 и 6.000 динара.⁴⁹

Управа предузећа сачинила је нацрт плана производње у 1950. години који је требао да износи 1.500.000 комада цигала и 500.000 комада бибер-црепа. Када је постављан овај задатак, управа је сматрала да ће добити довољно материјала и радне снаге за извршење постављеног циља. Међутим, доласком на конференцију у Београду, при Повереништву грађевина, децембра 1949. године закључено је да локална предузећа имају се снабдевати само из локалних извора радном снагом и материјалом, сем угља, који би се додељивао из централних фондова. Обраћајући се за савет и помоћ Повереништву рада, СНО и ГНО Ваљево, предузеће је добило одговор да није у плану за доделу радне снаге у 1950. години, јер су власти задужене од државе за давање радне снаге републичким и савезним, али не и локалним предузећима. После овог, било је потпуно јасно да предузеће неће моћи да испуни план производње за наступајућу годину, нити да добије помоћну радну снагу.⁵⁰ По директиви ГНО предузеће је било дужно да у најкраћем могућем року направи план курсева за цигларске и црепарске раднике и да га достави Повереништву грађевина, као и да нађе предаваче и људе који ће похађати курсеве. Сви трошкови курса ишли су на терет предузећа. Најзад, тражено је да се норма испуњава у потпуности у новој радној сезони као и да се успостави радна дисциплина на градилишту. Са своје стране, ГП „Љубостиња” дало је ГНО Ваљево план радне снаге у 1950. години, по коме је минимално тражено 7 квалификованих, 15 полуквалификованих, 33 неквалификована радника и 7 службеника. У извештајима даље пише да уколико би фирма добила квалификоване грађевинаре, онда би могао да се организује курс за цигларско-црепар-

---

49 Исто, исто, Финансијска архива, платне листе, кут. бр. 8.

50 Исто, Општа архива, 1950. година, дел. бр. 6, кут. бр. 7 – Управа предузеће је знала да не може наћи радну снагу у ваљевском крају. Радника ове струке, у ближој околини, било је веома мало. Још тежа ситуација је била са квалификованим мајсторима којих је у Ваљево била само неколицина, а највише их је долазило из јужне Србије и обреновачког краја.

ске раднике. Уједно је предузеће извештавало да сав тражени материјал, изузев ексера, није добијен и да је сасвим немогуће извршити припреме за извршење плана. Управа предузећа је тражила дозволу за ангажовање радне снаге. Тако се предузеће нашло у једном зачараном кругу; надлежни нису давали довољну количину ни сировина, ни довољан број радника, а предузеће није могло да унајми раднике (чији број је ионако био мали) без дозволе органа за управу. Гледајући ствари шире, земља је била ратом порушена, обнова је била дугорочни процес, а мали број квалификованих грађевинаца. Уз то, земља је финансијски лоше стајала, и у време сукоба са СССР, била изолована од света и земљама народне демократије.

Улазећи у нову пословну 1950. годину предузеће се нашло у тешкој кризи. Новца је недостајало, нових инвестиција није било, расли су дугови. Предузеће је делимично продавало готове производе из претходне године, које су држали на лагеру и од тога преживљавало. За потребе нове радне сезоне предузеће је тражило од ГНО да повећа следовања радне обуће и одеће, као и да се повећа степен техничке заштите, да би се бар у том сегменту појачала мотивација радника. Завод за испитивање грађевинског материјала је дозволио да се врши даља опекарска производња. Али, проблем радне снаге био је акутан, као и недостатак воде, јер ГНО није обезбедио средства за локални водовод; постојећи бунари су брзо пресушивали, па се вода морала довозити металним бурадима из корита реке Колубаре. Није било довољно песка, дрвета, угља, шубер-папира, самара за покривање цигле. Раније су се сировине добијале од приватних извора, али су сада власти строго забраниле овакве набавке.⁵¹

Година	Производња цигле	Производња црепа
1945	200.000	190.000
1946	718.000	326.500
1947	1.380.000	490.000
1948	1.928.000	320.000
1949	520.000	125.000
1950	-	-

Табела 1. Производња цигле и црепа од 1945-1950. године

51 У време сукоба са Информбироом у земљи су знатно радикализоване идеје пролетерске револуције. Наиме, да би државне власти доказале политичком вођству СССР да нису издале идеју комунизма вршене су накнадне национализације, хапшења, прогони, судски процеси против „ситнобуржоаских елемената” у ФНРЈ. Тако је у духу времена забрањено пословање многих државних фирми са приватним сектором. Сарадња између државних фирми је даље бирократизована.

Година	Динара
1945	1.342.270
1946	1.983.784
1947	1.682.841
1948	-
1949	-
1950	1.412.953

Табела 2. Вредности циگلане у динарима ДФЈ

Година	Динара
1945	-
1946	450.000
1947	2.250.000 (?)
1948	1.050.000
1949	1.000.000
1950	-

Табела 3. Кредитирање предузећа 1945-1950. године

Тешкоће у раду предузећа приморале су градске власти да хитно реагују. Према решењу ГНО-а бр. 5647, од 8. марта 1950. године, ГП цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево припојило се Градском грађевинском предузећу „Грађевинар” из Ваљева са целокупном имовином, правима и обавезама, без накнаде. Стање текућег рачуна предузећа „Љубостиња” код Комуналне банке Ваљево, на дан 21. марта 1950. године, био је 124.199 динара. Спајање два предузећа дефинитивно је окончано 21. марта 1950. године. На дан припајања, у циглани је радило 5 службеника и 2 радника.

ГНО је оформио пописну комисију, која је сачинила пописне листе инвентара ГП „Љубостиња”. Вредност основних средстава циگلане износила су 1.436.520 динара.⁵² Списак покретних и непокретних добара (списак није целовит) на дан 21. марта 1950. године садржи следеће:

Основна средства Градског предузећа цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево

- (1) Кружна пећ са димњаком, вредност процењена на 676. 800 динара
- (2) шупе за сушење црепа 148.050 динара
- (3) магацин за цреп 31.297 динара
- (4) зграда са канцеларијом 12.690 динара
- (5) зграде за становање 41.468 динара

52 МИАВ, фонд: ГП „Љубостиња”, Општа архива, без. дел. бр, 1950. година, кут. бр. 7 – У попис основних средстава циглане нису била уврштена вредновања и добијена средства за нову кружну пећ, те се, у више докумената, појављују различите процене вредности циглане.

- (6) штала за стоку 4.320 динара
- (7) два пара волова 97.400 динара
- (8) коњ један теглећи 9.000 динара
- (9) троја воловска кола 23.000 динара
- (10) мост на Љубостињи 40.530 динара

Стање сировина и основног материјала

- (1) песка просејаног 106 м кубних у вредности од 13. 780 динара
- (2) искубициране земље 170 м кубних 6.120 динара

Стање помоћног материјала

- (1) Јамска грађа (облице, диреци) 4,5 кубика у вредности од 8.325 динара
- (2) чамових дасака 4,5 кубних метара 9.300 динара
- (3) шубер-папир 400 кг 8.000 динара

Стање горивог материјала

- (1) угља мрког 20 тона у вредности 14.000 динара
- (2) лигнита угља 191, 4 тоне 85.535 динара
- (3) дрва 50 м кубних 24.285 динара

Стање ситног инвентара

- (1) калупи за цреп на броју 20. 892 комада у вредности 12. 335 динара
- (2) калупи за циглу 80 комада на броју 3.250 динара
- (3) 7 вагонета по цени од 4.200 динара
- (4) ручна преса за циглу једна од 100 динара
- (5) 3 астала за блато по цени 2.750 динара

Стање готових производа

- (1) цигле 53.000 комада у вредности од 54.448 динара
- (2) црепа 1.400 комада на броју 1.445 динара

Стање туђих средстава у циглани

- (1) преса за сечење црепа један комад у вредности од 20.000 динара
- (2) ваљак за млевење блата један комад у вредности од 15.000 динара
- (3) 12000 рамова за фалцовани цреп у вредности од 36.000 динара
- (4) две зграде у вредности од 40.000 динара
- (5) сушница за цреп у вредности од 15.000 динара
- (6) један гвоздени резервоар за воду у вредности од 2.000 динара

Поменуते покретности и непокретности у овом одељку највећим делом су конфисковане, па потом национализоване са бивше циглане Здравка Петковића у периоду 1947-1948 године.

Приликом прањњења и чишћења пећи за наступајућу сезону у пећима циглане пронађено је 35.660 комада цигле и 900 комада црепа, њихова вредност је била 41.561 динара. По завршетку књижења, документација је сређена по годинама, смештена у сандуке и предата предузећу „Грађевинар”.

На место управника циглане, у оквиру предузећа „Грађевинар”, 1950. године, постављен је Ђура Ђорђевић.⁵³ Наредне, 1951. године, Ђорђевић је да напустио посао управника, јер му је уредбом општинских власти била враћена, на ограничено коришћење, његова сопствена циглана.⁵⁴

Резиме

Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево настало је од „Индустије цигле и црепа Љубомира З. Петковића”, које су окружне власти у Ваљевоу конфисковале у лето 1946. године.

Љубомир З. Петковић, индустријалац из Ваљева, подигао је циглану 1940. године, на периферији града Ваљева, на обалама речице Љубостиње. Састојала се од велике кружне рингофен пећи са 14 комора и масивног димњака висине 31,5 метара. Радни капацитет предузећа износио је до 2.000.000 опекарских производа. За наступајућу сезону власник је уговарао послове у зимском периоду, а радна снага је већином долазила са југа Србије. Посао је био сезонског карактера, а земљиште коришћено за производњу обично је узимано под закуп. Успешно пословање циглане прекинуо је Други светски рат, када је осетно смањена производња, а у поратном периоду се споро обнављала. Рад у циглини одвијао се у много тешкоћа, пре свега због недостатака радне снаге, сировина и финансијских средстава (државних кредита). Иако је Петковић формално био власник, предузећем су управљале градске власти које су му замерале да није обезбедио услове рада, као и да је цене производње слободно формирао. У лето 1946. године је ухапшен због „шпекулације и привредне саботаже”, а потом и осуђен од народних власти на конфискацију циглане и свих постројења. Предузеће је постало државна својина и заведена су строга правила о организацији и пословању пред-

53 Пре преузимања овог одговорног посла, Ђорђевић је успоставио контакт са Љ. Петковићем поводом управљања цигланом. Ђура Ђорђевић и Љубомир Петковић су се познавали преко двадесет година, потицали су из истих крајева, бавили су се истим занатом и имали су своје циглане у међуратном периоду. Прво запошлење Ђорђевића је било управо у циглини Петковића, око 1930. године, где је радио на цигларско-црепарским пословима код Здравка Петковића. По казивању Зорана Петковића, сина Љ. Петковића, Ђорђевић је тајно дошао код Петковића и обавестио да га је ГНО поставио на место управника циглане у ГП „Грађевинар”. По причи, сам Ђорђевић је, невољно прихватио посао јер није смео да одбије комунисте који су његову циглану већим делом национализовали. Тражио је одобрење Петковића, које је и добио. Казивања Зорана Петковића, Илије Ђорђевића и Александра Милошевића, забележена 2005. и 2006. године.

54 Дејан В. Поповић, Ђурина циглана, Гласник МИАВ бр. 39, Ваљево 2005, стр. 27-38.

узећа. У каснијем периоду (1947-1948), предузеће је проширено национализацијом осталих циглана које су биле у власништву породице Петковић. Решењем ГНО априла 1947. године, предузеће добија нов назив: Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” Ваљево. Кредитирање предузећа постаје интензивно. У време првог петогодишњег плана, када је уведен култ рада и радних хероја, тешкоће у пословању предузећа су се поново јавиле због преамбициозних планова и ниских цена рада и готових производа, што је утицало на стагнацију фирме. Бежања радника са посла често су попримала масовне размере. У 1949. години отпочело се са градњом новог цигларског објекта и применом стандардизације производа. Све то није помогло да се проблеми производње реше, јер је предузећу ускраћивана финансијска помоћ, а потом радна снага и сировине. Марта 1950. године Градско предузеће цигле и црепа „Љубостиња” припојено је Градском грађевинском предузећу „Грађевинар” са целокупном имовином и престало је самостално да постоји.

Summary

The city company for brick and tile production "Ljubostinja" Valjevo, originally was "Manufactory of brick and tile by Ljubomir Z. Petkovic", and was confiscated from him in the summer of 1946, by county authority.

Ljubomir Z. Petkovic, industrial from Valjevo founded the brick factory in 1940, in the Valjevo suburb, by the river Ljubostinja. It had big, round "ringofen" furnace with 14 chambers and massive, 31,5 meters chimney. The capacity of the manufactory was 2 million brick products.

Arrangements for upcoming season were made during winter, and seasonal workers were coming from the south of Serbia, mostly. It was seasonal work, and the soil for brick production was rented. The successful business was interrupted by Second World War, when production was reduced and was recovering slowly after war.

Business was running with a lot of difficulties due to lack of workers, raw materials and financial support. Although Petkovic was formal owner, the factory was run by city authorities that criticized him for being unable to ensure good working conditions and for freely price forming.

In the summer of 1946, he was arrested for a "speculation and economic sabotage", and then prosecuted by people authorities. The brick factory and all of the machinery was taken from him. The company became government property and strict organizational rules were established. Later (1947 - 1948), the rest of Petkovic property was confiscated and brick factory was expanding.

By city council act from April 1947, the company was given different name: the City brick company "Ljubostinja" Valjevo. The financing of the company became intensive. During first "5 year" plan, when the cult of hard work and working heroes was introduced, difficulties in business showed up due to very ambitious plans and low prices of work and products, which led to period of stagnation of the company.

Tardiness were usual thing and sometimes it took proportion of an epidemic. In 1949, new bulding was built and procedures of product standardization were established. But, all of it was not enough to solve the problems of the production, because the financing of the company, and then working power and production supplies were withhold. In March 1950, the City brick company "Ljubostinja" was incorporated to the City construction company "Gradjevinar" with all of its inventory and ended its existance as an independent company.